

Középkori és újkori zsidó irodalom

Zárógondolatok

Biró Tamás

2014. május

A félév első, bevezető óráján idéztem néhány bekezdést Szántó T. Gábor *Kafka macskái* című legfrissebb, 2014-ben megjelent regényéből, amelyekben a mű egyes szám első személyű narrátora a diaszpórában élő zsidó író *ars poeticáját* fogalmazza meg (pp. 108–110). Most, a félév végén, a regény egy jóval későbbi szakaszából szeretnék idézni.

A főszereplő-narrátor, aki nemcsak magyar(-)zsidó író, hanem az ELTE BTK Amerikanisztika tanszékén is oktat modern zsidó irodalmat, eljut a jeruzsálemi Héber Egyetem könyvtárába, ahol a munkájához anyagot keres (pp. 311–313):

„Az ügyeletes könyvtáros az ötödik emeleten lomha mozgású, nagydarab, szemüveges fiú volt. [...] Amikor megkérdeztem tőle, merre találok a modern zsidó irodalmat, illetve a Kafka-szakirodalmat, a német szekcióhoz küldött.

– Alfabetikus sorrendben találok a szerzőket a Kafka-könyvek mellett – magyarázta. – Az izraeli irodalom szintén betűrendben. [...]

– Nem az izraeli, hanem a diaszpóra zsidó irodalmára gondoltam.

– Attól tartok – mondta tünődve –, így nincs nyilvántartva.

– Esetleg gyűjteményes kötetek? – alkudoztam. – Esszék, tanulmányok?

Egy pillanatra elbizonytalanodott.

– Azt hiszem, csak az egyes szerzők szerint kereshetők, betűrendben, az adott nyelv irodalmánál. A szerzőknél találok a műveikhez kapcsolódó szekunder irodalmat is.

– Nincs külön modern zsidó irodalom? – emeltem fel a hangom meglepetten, amit számonkérésnek is vehetett.

– Kit vagy mit keresel tulajdonképpen? – kérdezte gyanakodva, majd tétovázásom megelegelve elnézést kért, és ment a dolgára.

[...]

Amikor az amerikai és európai irodalom tárlóit is végignéztam, de semmilyen tematikusan gyűjtött anyagot nem találtam, csak szétszórva egy-két szakirányú monográfiát, kétségbeesés fogott el. Ha itt sincs meg, amit keresek, akkor hol? Ha az európai irodalmak nem ismerik el önálló tárgyként a modern zsidó irodalmat, és itt, Jeruzsálemben sem találok nyomát, akkor vajon mi marad? Talán Amerika?

[...]

– Na, megtaláltad, amit kerestél? – kérdezte [Rachel kicsit később az autóban].

Bólogattam. Nem volt erőm hozzá, hogy megosszam vele azt, ami nincs.”

A félévbe eredetileg még szerettem volna valamilyen formában becsempészni a modern és kortárs zsidó irodalmakat nemzeti nyelveken – ha szabad vagy lehetséges egyáltalán ilyenekről

beszélni. Néhányan a második világháborút követő magyar(-)zsidó irodalom számos alkotója közül: *Kertész Imre* (1929–) és *Szántó T. Gábor* (1966–), *Dalos György* (1943–) és *Röhrig Géza* (1967–), nem beszélve a magyar irodalom nemzetközileg is jegyzett, történetesen zsidó származású szerzőiről. Hogy utóbbiak származása közvetlenül vagy közvetett formában befolyásolta-e – és ha igen, miképp – az irodalmi tevékenységüket, azt a jövő irodalomtörténészei döntsék el.

Hasonló kérdések merülnek fel mindenhol máshol is. *Iszaak Babel* (1894–1940) neve megkerülhetetlen az orosz-zsidó irodalomban. Azonban *Borisz Paszternak* (1890–1960) személye *Radnóti Miklós* (1909–1944) besorolásához hasonló problémákat vet fel. Lehet-e, szabad-e valakit önbesorolása ellenére a zsidó irodalom részének tekinteni? Egy Nobel-díj, az irodalmi kánonban betöltött fontos szerepük miatti büszkeség elegendő ok-e arra, hogy felvegyék őket az *Encyclopaedia Judaica*ba? Származásukon kívül mi teszi művészetüket „zsidóvá”?

Az amerikai zsidó irodalom számos képviselője viszont egyértelműen azonosul a zsidóságával. Az amerikai társadalomnak az európaiktól eltérő szerkezete lehet az oka annak, hogy ők amerikai zsidóként, nem pedig zsidó származású amerikaiként határozzák meg magukat, és ez az identitás a művészetükben is megjelenik. Akárcsak a társadalom, úgy az irodalmi élet is egy olvasztótégely, pontosabban egy vegyes saláta; mind az előbbiben, mind az utóbbiban meghatározó szerepet töltenek be zsidó személyek. Közülük a Pulitzer-díjas *Philip Roth* (1933–) a legnépszerűbb. *Bernard Malamud* (1914–1986) és *Chaim Potok* (1929–2002) neve ismerősen cseng a magyar olvasónak, a Nobel-díjas *Saul Bellow* (1915–2005) neve viszont talán már kevésbé.

A német-zsidó irodalmat alaposabban ismerteti a vizsgára feladott Stemberger-könyv függeléke, *Moses Mendelssohntól* (1729–1786) *Paul Celanig* (1920–1970). Két kiemelkedő zsidó származású szerzőt, *Heinrich Heinét* (1797–1856) és *Franz Kafkát* (1883–1924) a német irodalomtörténet és a zsidó irodalomtörténet egyaránt a magáénak tekint, a legnagyobbjai között tart számon. Egy nagy időbeli ugrással pedig említsük még meg *Wladimir Kaminer* (1967–) kortárs novellistát és dj-t, aki bár Moszkvában született, és akinek orosz az anyanyelve, de németül ír. Vajon mi kapcsolja össze ezt a nyelvi, földrajzi, kulturális és irodalmi szempontokból is nagyon heterogén névsort?

Talán szimbolikus, hogy a félév végén nem maradt idő a nemzeti nyelveken íródott, modern és kortárs zsidó irodalmakra. Talán a *Kafka macskái* narrátorát nálunk is kétségbeesés fogná el: nincs is, amit keres?

Ezzel a néhány sorral mégis szeretném jelezni, hogy de, igenis van, számunkra létezik. Tanszéki könyvtárunkban a 95-ös jelzet alatt kell őket keresni. Van, létezik, még ha a határok meghatározása, a „ki a zsidó író? mi a zsidó irodalom?” kérdések megválaszolása nehezebb is a „nemzeti” nyelveken alkotó modern és mai írónál, mint bármely más, a félév során tárgyalt korszak és terület esetén. A Szántó T-regény főhősének a munkahelyén, a Múzeum körúton (ld. a regény nyitószórát) igenis önálló tárgyként tartjuk nyilván a diaszpóra modern zsidó irodalmát.